

เรือนพ่อคง: ปณณญาสร้างสรรค์และอัจฉริยภาพของช่างท้องถิ่นโคราช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ การุณย์ สุภมิตโรยิติน¹

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นอยู่ และเทคโนโลยีการก่อสร้างในอดีต อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของเหล่าบรรพชนในแต่ละยุคแต่ละสมัย ที่ได้สั่งสม กลั่นกรอง และพัฒนาจนก่อรูปเป็นงานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า “เรือนโคราช” เป็นเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชาวจังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยโคราช ซึ่งรูปแบบของเรือนนั้นได้รับการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบและรายละเอียดบางอย่างจากเรือนไทยภาคกลาง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น การคลี่คลายรูปแบบนี้ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นอัตลักษณ์ขึ้นมา โดยทั่วไป เรือนโคราชส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง หลังคาทรงจั่วที่มีความลาดชัน ก่อสร้างด้วยระบบสำเร็จรูป ตัวเรือนแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็น 4 ส่วน คือ เรือนนอน (นิยมสร้างเป็น 3 ห้อง หรือ 3 ช่วงเสา) ระเบียง (มีหลังคาคลุม) นอกชาน และครัว ทั้งนี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนโคราชมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตสังคมเกษตรกรรมและสภาพแวดล้อมท้องถิ่นอย่างแท้จริง (ภาพที่ 1)

นับตั้งแต่เรือนโคราชถูกก่อรูปขึ้นมาจนได้รับความนิยมในการปลูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจังหวัดนครราชสีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยผ่านกาลเวลาแต่ละยุคสมัย ประกอบกับเหตุปัจจัยความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม จึงก่อกำเนิดพัฒนาการทั้งทางด้านรูปแบบ วัสดุ และเทคนิคการก่อสร้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้เรือนโคราชมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องที่ ดังจะเห็นได้จาก “เรือนพ่อคง” ซึ่งปัจจุบันถูกเคลื่อนย้ายมาจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เป็นเรือนตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความอัจฉริยภาพของช่างท้องถิ่นในการบูรณาการองค์ความรู้ มีความเข้าใจสัจจะของวัสดุ มีความเชี่ยวชาญทั้งระบบโครงสร้าง การเข้าไม้ การประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่ในยุคนั้น เข้ามาผสมผสานเป็นองค์อาคารได้อย่างลงตัว อีกทั้ง ยังมีความกล้าคิดนอกกรอบ โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบและรูปทรงสถาปัตยกรรม ให้หลุดจากแบบแผนจารีตเดิม เพื่อตอบสนองการใช้งาน การแก้ปัญหาและสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ผนวกกับความชาญ

¹ อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ฉลาดในการแปรรูปไม้ ความประณีตในการก่อสร้าง สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เรือนโคราชหลังนี้ สามารถดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งผ่านกาลเวลามาเนิ่นนานนับ 111 ปี

ด้วยลักษณะพิเศษดังกล่าว จึงนับได้ว่าเรือนพ่อคง “เป็นเรือนครู” ที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาสร้างสรรค์และอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษคนไทยโคราชในการปลูกสร้างเรือน ซึ่งควรค่าแก่การบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้ลูกหลานชาวไทยได้ศึกษาสืบไป ดังจะกล่าวถึงภูมิปัญญาทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ การวางผังเรือน การบูรณาการรูปแบบสถาปัตยกรรม และระบบโครงสร้าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัญญาสร้างสรรค์ในการวางผังเรือน เรือนพ่อคง เดิมตั้งอยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้านตะคร้อ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา โดยวางตัวเรือนตามตะวัน หรือหันด้านจั่วไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ซึ่งเป็นการวางตำแหน่งทิศทางที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น การวางเรือนลักษณะนี้จะทำให้พื้นที่ด้านยาวของตัวเรือนไม่รับแดดตลอดทั้งวันและสามารถรับลมประจำฤดูกาลได้ดี แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจถึงวิถีธรรมชาติที่ตนอาศัยอยู่

อีกทั้ง การวางผังเรือนหลังนี้มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเรือนโคราชทั่วไป กล่าวคือ การสร้างเป็นเรือนแฝดที่มีเรือนนอน 2 หลังวางขนานกัน คั่นกลางด้วยโถงขนาดกว้าง มีการกันฝาเรือนนอนเพียงสองช่วงเสา ตั้งแต่ช่วงเสาที่สองถึงช่วงเสาที่สาม ส่วนช่วงเสาแรกเปิดโล่งด้านข้างหนึ่งด้าน เพื่อเชื่อมต่อกับโถงกลาง ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ใช้สำหรับนั่งพักผ่อนหรือรับแขก โดยทั่วไปคนไทยโคราชส่วนใหญ่มักจะสร้างเรือนเดี่ยวที่ประกอบไปด้วยเรือนนอน ระเบียบ นอกชาน และครัว ในช่วงต้นของการสร้างครอบครัวใหม่ ต่อมาเมื่อมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น ประกอบกับมีฐานะความเป็นอยู่ที่มั่นคงขึ้น หรือมีการเปลี่ยนจากครอบครัวเดี่ยวมาเป็นครอบครัวขยาย จึงต่อเติมเพิ่มพื้นที่ใช้สอยให้เพียงพอต่อการใช้งาน จากเรือนเดี่ยวเป็นเรือนแฝด เรือนสามจั่ว หรือต่อเติมออกไปในลักษณะอื่น แต่สำหรับเรือนพ่อคงหลังนี้ถูกสร้างเป็นเรือนแฝดขนาดใหญ่ ซึ่งมีเรือนนอนขนานกันสองหลังขึ้นมาพร้อมกัน มีพื้นที่โถงกลางและชานด้านหน้าที่กว้าง เพื่อรองรับการใช้งานของสมาชิกในครอบครัวขนาดใหญ่ นั้นแสดงให้เห็นถึงฐานะและความมั่งคั่ง ทั้งทางทรัพย์สินและบิรวารของเจ้าของเรือน เพราะการที่จะสร้างเรือนขนาดใหญ่ได้นั้นจะต้องใช้กำลังคนเป็นจำนวนมากในการหาไม้ แปรรูป และปูลงขึ้นมาเป็นเรือน

นอกจากนั้น เรือนหลังนี้มีการแบ่งเขตพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นสัดส่วนตามลำดับการเข้าถึงและระดับความต้องการความเป็นส่วนตัว ดังจะเห็นได้จากการวางตำแหน่งชานทางขึ้นเรือนไว้ด้านหน้าสุด ซึ่งเป็นส่วนสาธารณะที่มีระดับพื้นต่ำที่สุด เพื่อเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายนอกและพื้นที่บนเรือน จากชานด้านหน้าเชื่อมต่อไปยังโถงกลางขนาดกว้าง ซึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์และ

ทางสัญจรไปยังส่วนต่างๆ โดยเฉพาะการเชื่อมต่อกับห้องโถงของเรือนนอนทั้งสองฝั่ง ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะที่ยกระดับพื้นสูงขึ้นไปอีกประมาณ 40 ซม. ส่วนห้องนอนทั้งสองฝั่งนั้นจะกันด้วยฝารอบด้าน มีประตูทางเข้าบริเวณหลังสุดเพื่อความเป็นส่วนตัว สำหรับครัวเป็นเรือนขวางอยู่ด้านหลังสุด มีขนาดความยาวสองห้องที่มีระบบโครงสร้างขนาดใหญ่ และมีความประณีตมากกว่าเรือนครัวทั่วไป (ภาพที่ 2 และ 3)

2. การบูรณาการรูปแบบสถาปัตยกรรม เรือนพ่อกงหลังนี้เป็นเรือนที่มีลักษณะเด่นทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมหลายประการ ที่แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพของช่างที่ได้บูรณาการรูปแบบขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยรากฐานจากความชำนาญทางด้านฝีมือช่าง การเข้าใจธรรมชาติของวัสดุ กฎการรับแรงและการถ่ายน้ำหนัก ผสมกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความกล้าที่จะคิดนอกกรอบ หรือฉีกจากแบบแผนจารีตดั้งเดิม เพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รูปแบบเรือนแฝดที่บูรณาการขึ้นมาใหม่ การสร้างเรือนจั่วแฝดที่มีเรือนนอน 2 หลัง ขนานกัน มีชานหรือโถงกันกลาง ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างจากเรือนทั่วไป โดยปกติแล้วรูปแบบเรือนโคราชที่นิยมสร้างสำหรับครอบครัวยุคใหม่ (ซึ่งสร้างขึ้นมาพร้อมกันในคราวเดียว) ได้แก่ เรือนแฝดอันประกอบไปด้วยเรือนนอนเพียงหลังเดียว อีกหลังหนึ่งเป็นโถงโถง (ภาพที่ 4) อีกรูปแบบหนึ่ง คือ เรือนสามจั่ว ที่มีเรือนนอนหนึ่งหลัง เรือนจั่วที่ 2 เป็นโถงโถงที่มีระดับพื้นต่ำกว่าเรือนนอน ส่วนเรือนจั่วที่ 3 อาจจะเป็นโถงโถง (เรียกกันว่าหอนั่ง) หรือ กันฝายเป็นเรือนนอนอีกหลังหนึ่ง ที่มีระดับความสูงของพื้นเท่ากับเรือนนอนหลังแรก (ภาพที่ 5)

ทั้งนี้ เรือนพ่อกงมีลักษณะผังเรือนและขนาดพื้นที่ใช้สอยใกล้เคียงกับเรือนสามจั่วทั่วไป แต่ด้วยความชาญฉลาดประกอบกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของช่างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงลดจำนวนจั่วลงจากสามจั่วเป็นจั่วแฝดที่มีขนาดเท่ากัน แต่ยังคงรักษารูปแบบผังพื้นเรือนไว้ให้ใกล้เคียงแบบเดิม คือ มี 3 ระดับ โดยขยายขนาดหลังคาจั่วแฝดให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด แล้วกำหนดให้มีรางน้ำเพียงจุดเดียวบริเวณแนวกลางของโถง เพื่อบังคับทิศทางการไหลของน้ำฝนไปยังภาชนะรองรับสำหรับใช้อุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง ซึ่งนอกจากจะได้ประโยชน์จากการใช้น้ำแล้วยังเป็นการแก้ปัญหาการรั่วซึมของน้ำบริเวณแนวรอยต่อระหว่างจั่วอีกด้วย (หากเป็นเรือนสามจั่วทั่วไปจะมีแนวรางน้ำสองแนวบริเวณรอยต่อระหว่างจั่ว ซึ่งโดยมากจะเป็นแนวที่ขนานฝาเรือนฝั่งประตูเข้าเรือนนอน)

การสร้างหลังคาจั่วแฝดให้ครอบคลุมฝั่งเรือนทั้ง 3 ช่วงในลักษณะนี้ ทำให้ต้องสร้างหลังคาเรือนขนาดใหญ่ ส่งผลให้มีแผงหน้าจั่วที่ใหญ่และสูงกว่าเรือนปกติ ดังนั้น ช่างจึงได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของเรือนตั้งแต่เสาช่วงกลางเรือน ไปจนถึงช่วงเครื่องบนหรือโครงหลังคาทั้งระบบ โดยให้สอดคล้องกันทั้งสองฝั่ง เมื่อหน้าจั่วมีความยาวมากขึ้นหรือมีส่วนฐานสามเหลี่ยมที่กว้างขึ้น ช่างจึงเพิ่มขนาดความยาวของซื่อให้ยื่นเลยออกมาจากระยะช่วงเสาด้านสกัดของเรือนนอนทั้งสองฝั่งประมาณ 1.3 เมตร โดยเลื่อนตำแหน่งเสาดังมาตั้งบริเวณความยาวประมาณ $\frac{2}{3}$ ของความยาวรอดด้านสกัด (ปกติเสาดังจะตั้งอยู่กึ่งกลางรอด) เพื่อให้ใบดั่งสามารถสอดทะลุซื่อขึ้นไปรับอกไก่ที่เลื่อนตำแหน่งตามแผงจั่วเช่นกัน ส่วนปลายซื่ออีกด้านหนึ่งที่ยื่นเลยออกมานอกแนวเสาบริเวณโถงกลางนั้น จะวางสวมอยู่บนหัวเทียนของเสาตุ๊กตา ซึ่งวางบนซื่อค้ำที่สอดระหว่างเสาด้านในของเรือนนอนทั้งสองฝั่งอีกทีหนึ่ง ทั้งนี้ ช่างได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างดังกล่าวกับหลังคาจั่วแฝดทั้งสองหลังแบบสมมาตรกัน โดยวางวางน้ำขนาดใหญ่บริเวณรอยต่อของจั่วแฝด นับได้ว่าเป็นการบูรณาการรูปแบบขึ้นมาใหม่เพื่อตอบสนองการใช้งานและแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมลงตัว (ภาพที่ 6)

2.2 การปลูกฝาเรือนที่สะท้อนถึงสมัยนิยม ลักษณะเด่นที่แสดงถึงการบูรณาการรูปแบบของเรือนหลังนี้อีกประการหนึ่ง คือ รูปแบบของฝาเรือนนอนทั้งสองหลังที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานรูปแบบตามสมัยนิยม ทั้งนี้ ฝาเรือนนอนทั้งหมดก่อสร้างด้วยระบบสำเร็จรูปโดยการประกอบไม้เข้าเป็นแผงฝา แล้วยกวางบนพืดแนบกับเสาเรือน จากนั้นจึงล็อกด้วยตะปูโดยรอบทุกด้าน และตอกตะปูขนาด 6 นิ้ว ยึดทุกมุมของแผงฝา (ภาพที่ 7) รายละเอียดของฝาเรือนทั้งสองฝั่งมีดังนี้

2.2.1 ฝาเข้าลิ้นไม้ซ้อนเกล็ดแนวนอน (ฝาเรือนนอนฝั่งซ้าย-ถ้ามองจากทางด้านหน้า) มีลักษณะการเข้าไม้ตามรูปแบบอัตลักษณ์ดั้งเดิมของฝาเรือนโคราช ที่มีการคลี่คลายแบบแผนและการเข้าไม้มาจากเรือนไทยภาคกลาง โดยไม่มีการยึดหรือตอกด้วยตะปู แต่จะนำแผ่นไม้แต่ละแผ่นมาประสานกันด้วยวิธีการเข้ารางลิ้น สอดสลักเดือย โดยประกอบเป็นแผงฝา ซึ่งแต่ละแผงมีขนาดเท่ากับหนึ่งห้องหรือหนึ่งช่วงเสา (ภาพที่ 8) ส่วนประกอบของฝาแต่ละแผงมีดังนี้

1) **ลูกตั้ง** เป็นไม้ท่อนยาวขนาด 7x4 เซนติเมตร ซึ่งมีการเจาะร่องด้านข้างซ้ายและขวาเพื่อสอดลูกนอนและไม้กรุฝาลงไป บริเวณปลายด้านบนและล่างของลูกตั้งแต่ละตัวจะบากไม้เป็นบ่า เพื่อสอดเข้าไปในร่องของกรอบฝาแล้วเข้าเดือยแบบใส่สลักไม้ เพื่อล็อกไว้ให้แน่น ลูกตั้งทำหน้าที่เป็นรางสำหรับสอดไม้กรุฝาลงไป โดยวางเป็นระยะห่างเท่าๆกัน

2) ลูกนอน เป็นไม้ท่อนขนาด 7x4 เซนติเมตร มีความยาวเท่ากับระยะห่างระหว่างลูกตั้งหรือเท่ากับความยาวของไม้กรุฝา ซึ่งขอบด้านบนและด้านล่างจะเซาะร่องไว้สำหรับสอดไม้กรุฝาและลูกปัก ส่วนด้านซ้ายและขวาจะบากไม้เป็นบ่ายื่นออกไปเพื่อสอดเข้ากับร่องของลูกตั้ง ลูกนอนทำหน้าที่เป็นตัวกั้นระหว่างฝาช่วงบนกับฝาช่วงล่าง

3) ไม้กรุฝา เป็นแผ่นไม้บาง ซึ่งมีการเซาะเป็นร่องตามแนวนอน บริเวณด้านหน้าหรือด้านที่หันออกนอกเรือน ทำเลียนแบบการตีฝาไม้ซ่อนเกล็ด แล้วแต่งลวดบัวปลายเกล็ดเพื่อกันน้ำฝนไหลย้อนเข้าไปในเรือน ส่วนด้านข้างซ้ายและขวาจะบากไม้เป็นบ่ายื่นออกไปเพื่อสอดลงในร่องของลูกตั้ง ด้านบนและด้านล่างจะบากไม้รับกับฝากรุไม้แผ่นอื่น หรือบากเป็นบ่ายื่นเพื่อสอดเข้าไปในร่องของลูกนอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งการวางของไม้กรุฝา (ภาพที่ 9)

4) ลูกปัก เป็นแผ่นไม้รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่อยู่ส่วนล่างสุดของแผงฝา เรียกบริเวณนี้ว่า “ช่องตีนช้าง” ซึ่งมีการเจียดขอบทั้งสี่ด้านให้บางลงและทำให้ส่วนตรงกลางนูนขึ้นมาเป็นรูปสี่เหลี่ยม การเจียดขอบให้บางลงมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสอดแผ่นลูกปักเข้ากับร่องของกรอบฝา ลูกตั้ง และลูกนอน ทั้งนี้ การตกแต่งลูกปักบริเวณช่วงล่างนี้จะช่วยเสริมความแข็งแรงทนทานให้กับฝา เนื่องจากเป็นบริเวณที่ต้องสัมผัสแดดและฝนมากกว่าจุดอื่น

5) กรอบฝา เป็นท่อนไม้ที่อยู่รอบนอกทั้งสี่ด้าน ซึ่งทำหน้าที่ปิดหรือล็อกส่วนประกอบของแผงฝาทั้งหมดเข้าด้วยกัน บริเวณขอบด้านในของกรอบฝาแต่ละท่อนจะเซาะร่องไว้สำหรับสอดเดือยของลูกตั้ง ลูกนอน ฝากรุไม้ หรือลูกปัก มุมทั้งสี่ของกรอบฝานี้จะเข้าเดือยแบบปากกบแล้วเจาะรูสอดสลักไม้เข้าไปเพื่อเพิ่มความแข็งแรง (ภาพที่ 10)

สำหรับแผงฝาที่มีการเจาะประตูหรือหน้าต่างนั้น มีวิธีการปูลงในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่เพิ่มกรอบวงกบประตูหรือหน้าต่างเข้าไป ส่วนการประกอบบานประตูหรือบานหน้าต่างจะใช้วิธีการเข้าไม้เหมือนกัน จากนั้นจึงยกตัวบานไปยึดติดกับวงกบด้วยบานพับเหล็ก ซึ่งเป็นวัสดุใหม่ที่ได้รับการนิยมนิยมในช่วงเวลานั้น (ภาพที่ 11)

2.2.2 ฝาไม้กระดานตีแนวนอนมีเกล็ดช่องลม (ฝาเรือนนอนฝั่งขวา-ถ้ามองจากทางด้านหน้า) สันนิษฐานว่าไม่ได้สร้างพร้อมกันกับฝาเรือนนอนฝั่งซ้าย แต่อาจจะสร้างขึ้นภายหลัง ซึ่งมีลักษณะเป็นการนำไม้กระดานตีซ้อนกันขึ้นไปตามแนวนอน โดยตอกตะปูยึดฝากระดานแต่ละแผ่นกับโครงตั้ง ประกอบเป็นแผงฝาเพื่อวางประกบในแต่ละห้องหรือช่วงเสา ลักษณะคล้ายกันกับฝาเรือนนอนฝั่งซ้าย แต่มีองค์ประกอบบางอย่างที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ภาพที่ 12)

1) กระดานฝา เป็นแผ่นกระดานไม้ที่แต่งลวดบัวช่วงปลายด้านล่าง เพื่อ กันน้ำฝนไหลย้อนเข้าในเรือน แล้วจึงนำมาประกอบเป็นแผงฝา โดยวางซ้อนชั้นขึ้นไปตามนอนและ ยึดกับโครงเคร่าตั้งด้วยการตอกตะปูขนาดเล็ก

2) เคร่าตั้ง เป็นท่อนไม้วางในแนวตั้งภายในฝาเป็นระยะ ซึ่งมีการบาก ปลายด้านบนเพื่อสอดเข้ากับเคร่านอน และบากปลายด้านล่างเพื่อสอดเข้ากับกรอบฝา แล้วจึงยึด ด้วยสลักไม้ เคร่าตั้งทำหน้าที่เป็นโครงเคร่าสำหรับยึดแผ่นไม้กระดานเข้าด้วยกันเป็นแผงฝา

3) เคร่านอน เป็นท่อนไม้ขนาดเดียวกันกับเคร่าตั้ง แต่วางแนวนอนโดย บากปลายด้านซ้ายและขวาเพื่อสอดเข้าร่องของเคร่าตั้งและกรอบฝา แล้วจึงยึดด้วยสลักไม้ เคร่านอนทำหน้าที่ยึดเคร่าตั้งและแยกฝาส่วนบนที่เป็นเกล็ดช่องลมกับฝาฝากระดานตีแนวนอน ส่วนล่าง

4) เกล็ดช่องลม เป็นช่องระบายอากาศที่มีลักษณะคล้ายบานเกล็ด ซึ่ง เกล็ดนั้นทำด้วยแผ่นไม้ตีซ้อนกันขึ้นไป และเว้นช่องสำหรับระบายอากาศ แผ่นเกล็ดไม้นี้ยึดติดกับ เคร่าตั้งที่บากทำมุมประมาณ 60 องศา ด้วยตะปู (ภาพที่ 13)

5) กรอบฝา มีลักษณะเช่นเดียวกันกับกรอบฝาของแผงฝาเรือนนอนฝั่ง ซ้าย ซึ่งมุมทั้งสี่จะเข้าเดือยแบบปากกบ และเจาะรูสอดสลักไม้เข้าไปเพื่อช่วยยึดให้แข็งแรง (ภาพที่ 14)

สำหรับแผงฝาที่มีการเจาะประตูหรือหน้าต่างนั้น จะใช้วิธีการประกอบ ลักษณะเดียวกันกับแผงทึบ แต่จะเพิ่มวงกบประตูหน้าต่างเข้าไปเช่นกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ฝาไม้กระดานตีแนวนอนที่มีเกล็ดช่องลมด้านบนเพื่อระบายอากาศ ในลักษณะนี้ มีความคล้ายคลึงกับฝาเรือนแถวไม้ในตัวเมือง หรือย่านการค้าเก่าในหลายพื้นที่ อีกทั้ง ยังมีการใช้ตะปูขนาดเล็กในการตอกยึดไม้กระดานฝาเข้ากับเคร่าไม้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น รูปแบบฝาเรือนไม้รูปแบบใหม่ที่ได้รับการนิยมนิยมในช่วงหลัง เนื่องจากมีเทคนิควิธีการก่อสร้างใหม่ เกิดขึ้น และมีวัสดุก่อสร้างประเภทเหล็กโดยเฉพาะตะปูวางจำหน่ายตามท้องตลาดที่หาซื้อได้ง่าย ขึ้น แต่ยังคงมีราคาสูงอยู่ จึงอาจจะเป็นไปได้ว่า ช่างที่ปรุงเรือนหลังนี้มีแนวคิดที่จะผสมผสานฝารูปแบบใหม่เข้าไปโดยยังคงยึดเทคนิควิธีการการเข้าไม้แบบเดิมที่ตนถนัดในบางจุด และคง ลักษณะของฝาที่ประกอบเป็นแผงไว้ ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของกรรมวิธีการปรุง แผงฝาเรือนโคราชในช่วงเวลานั้น โดยคงแบบแผนดั้งเดิมของตนไว้บางส่วนแล้วเลือกที่จะนำ รูปแบบและเทคนิควิธีการใหม่ผสมผสานเข้าไปอย่างลงตัว

2.3 การปรุงแต่งหน้าจั่วอย่างประณีต ดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้นว่าเรือนหลังนี้ได้บูรณาการรูปแบบเรือนแผดขึ้นมาใหม่ ดังนั้น หน้าจั่วของเรือนจึงมีขนาดใหญ่และสูงกว่าเรือนโคราชปกติทั่วไป ถึงแม้จะต้องทำแผงจั่วขนาดใหญ่ แต่ช่างไม่ได้ละเลยหรือมองข้ามความสำคัญขององค์ประกอบส่วนนี้ เพราะถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่แสดงถึงฐานะของเจ้าของเรือนและแสดงออกถึงฝีมือช่างอย่างแท้จริง โดยการคงรูปแบบและแบบแผนการปรุงแต่งจั่วแบบดั้งเดิม ด้วยวิธีการเข้าไม้อย่างประณีตและตกแต่งลวดลายอย่างงดงาม การเข้าไม้ของแผงจั่วนี้ใช้เทคนิควิธีการเดียวกันกับการเข้าไม้ของฝาเรือนนอนฝั่งซ้าย ซึ่งไม่มีการตอกตะปูยึดขึ้นส่วนแต่ละชิ้น รายละเอียดส่วนประกอบการตกแต่ง ได้แก่ การแต่งช่วงล่างด้วยลูกฟัก การจัดองค์ประกอบของลูกตั้ง ลูกนอน และไม้กรุแผงจั่วอย่างเหมาะสมลงตัว ซึ่งไม้กรุแผงจั่วนี้มีการเจาะร่องทำเลียนแบบการตีไม้ซ้อนเกล็ดเหมือนการแต่งไม้กรุฝา นอกจากนี้ ยังมีการแกะสลักไม้บริเวณสามเหลี่ยมที่อยู่ใต้กรอบจั่วเป็นรูปใบตาล ส่วนประกอบทั้งหมดนี้ถูกจัดวางประสานกันเป็นแผงจั่วที่มีความประณีตงดงาม (ภาพที่ 15 และ 16)

3. ความเข้าใจระบบโครงสร้างและสัจจะของวัสดุ เรือนหลังนี้ใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นวัสดุก่อสร้างหลักเกือบทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งส่วนโครงสร้างและส่วนประกอบต่างๆ ทั้งนี้ กลุ่มช่างได้ใช้ความเพียรพยายามในการเดินทางเข้าไปในป่าบริเวณใกล้เคียง เพื่อคัดสรรไม้ด้วยทักษะและความชำนาญตามคติความเชื่อที่ถ่ายทอดกันมา จากนั้นจึงแปรรูปไม้เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของตัวเรือนด้วยแรงงานคน โดยอาศัยเครื่องมือช่างและเครื่องมือเกษตรกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน การแปรรูปไม้ให้ได้ขนาดและสัดส่วนที่เหมาะสมสวยงามนี้ ช่างจะต้องมีความรู้ ความชำนาญ และความเข้าใจธรรมชาติของวัสดุ เพื่อเลือกไม้เหล่านั้นให้เหมาะสมกับองค์ประกอบของเรือนแต่ละส่วน อันได้แก่ โครงสร้างหลักของเรือน เช่น เสา พื้น หรือส่วนที่ต้องรับน้ำหนักจะใช้ไม้เต็งรัง ส่วนฝา จั่ว หรือส่วนอื่นที่ไม่ต้องรับน้ำหนักมากจะใช้ไม้ประดู่หรือไม้แดง เป็นต้น

เนื่องจากเรือนหลังนี้สร้างด้วยระบบสำเร็จรูปที่สามารถถอดประกอบได้ ซึ่งเป็นระบบการก่อสร้างอาคารไม้ที่ได้รับความนิยมในช่วงเวลานั้น ดังนั้น ช่างจะต้องมีความชำนาญและมีความแม่นยำอย่างสูงในการวัดขนาด การเจาะ การบาก เพื่อปรุงเป็นเครื่องเรือนส่วนต่างๆ แล้วยกประกอบขึ้นเป็นตัวเรือน โดยยึดองค์อาคารเหล่านั้นด้วยวิธีการเข้าเดือย สอดสลักลิ้ม เพื่อยึดตรึงให้มั่นคงแน่นหนาด้วยฝีมืออันประณีต อันเป็นทักษะที่สืบทอดต่อกันมา องค์ประกอบของตัวเรือนมี 3 ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ส่วนเดี่ยวล่าง คือโครงสร้างส่วนพื้น ซึ่งโครงสร้างส่วนนี้มีความมั่นคงแข็งแรงได้ด้วยวิธีการก่อสร้างด้วยระบบเสาแกน โดยตั้งเสาฝังลงในดิน แล้วสอดตรอด (คาน) เชื่อมเสาสองต้นด้านสกัดซ้ายและขวาเข้าด้วยกัน ตลอดแนวทั้งสี่แถว ทั้งนี้ ข้างจะวางรอยยื่นเลยออกมาจากแนวเสาประมาณ 30 เซนติเมตร เพื่อวางพริ้งและเพิ่มความแข็งแรง จากนั้นจึงวางข้อสวมลงบนหัวเทียนบริเวณปลายเสา เพื่อล็อกเสาช่วงบนให้มั่นคง วางพริ้งด้านยาวบนรอยอดและวางพริ้งด้านสกัดทั้งสองด้าน ซึ่งจุดที่พริ้งด้านยาวและด้านสกัดมาบรรจบกันจะบากไม่เข้าเดือยรับกันพอดี พริ้งทำหน้าที่ยึดช่วงล่างส่วนพื้นเรือนให้แน่น และยังช่วยรับแผงฝาทุกด้าน เมื่อวางพริ้งครบทุกด้านแล้วจึงวางไม้ตงตามแนวยาวของเรือนเป็นระยะ แล้วจึงวางแผ่นกระดานพื้นตามแนวขวางทับลงไป การวางไม้ตงและแผ่นกระดานพื้นนี้จะไม่มีการตอกยึดด้วยตะปู เนื่องจากสามารถตั้งอยู่ได้ด้วยน้ำหนักของตัวเอง (ภาพที่ 17 และ 18)

3.2 ส่วนเดี่ยบบน คือองค์ประกอบส่วนฝาเรือน ดังที่กล่าวมาแล้วว่าฝาเรือนหลังนี้เป็นฝาสำเร็จรูปที่ประกอบไม้แต่ละชิ้นเข้าเป็นแผงฝา และติดตั้งประตูหน้าต่างไปพร้อมกัน ซึ่งฝาแต่ละแผงจะวางบนพริ้งและยึดช่วงบนด้วยเด้าที่สอดทะลุเสาช่วงบนออกไปยึดแผงฝาและไม้เชิงกลอน (เชิงชาย) โดยรอบ เนื่องจากฝาแต่ละแผงมีขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมาก ข้างจึงตอกตะปู 6 นิ้ว ยึดมุมทั้งสี่ด้านของทุกแผงฝาให้มั่นคง (ภาพที่ 19)

3.3 ส่วนเครื่องบน คือ องค์ประกอบส่วนโครงหลังคา เป็นส่วนโครงสร้างที่ซับซ้อนที่ต้องอาศัยทักษะฝีมืออันประณีตในการก่อสร้าง เพื่อให้สามารถคุ้มแดดคุ้มฝน และทนต่อความแปรปรวนของสภาพอากาศภายนอกได้ ซึ่งมีองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่

- ส่วนโครงจั่ว ประกอบด้วย ช่อ แปหัวเสา ดั้ง จันทัน ออกไก่ (ภาพที่ 20)
- ส่วนหน้าจั่ว บันลม (ภาพที่ 21)
- ส่วนวัสดุุมงหลังคา ซึ่งแต่เดิมมุงด้วยหญ้าแต่เจ้าของเรือนเปลี่ยนเป็นสังกะสีในภายหลัง ประกอบด้วย แปลาน ไม้กลอน
- ส่วนประกอบอื่นๆ เช่น เด้า เชิงชาย ตะพานหนู รางน้ำ รวมถึงข้อคัดและตุ๊กตา ซึ่งเป็นโครงหลังคาส่วนโถงกลาง (ภาพที่ 22)

โครงสร้างเครื่องบนทั้งหมดนี้ถูกประสานกันด้วยวิธีการบาก เจาะ เข้าเดือย สอดสลักหรือลิ้ม เกือบทั้งหมด มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ตอกตะปู 6 นิ้ว เพื่อช่วยการยึดเกาะและเพิ่มความแข็งแรง เช่น บันลม เป็นต้น

ทั้งนี้ การก่อสร้างดังกล่าว ต้องอาศัยช่างที่มีความเข้าใจในธรรมชาติของวัสดุ กฎการรับแรงและการถ่ายน้ำหนัก มีทักษะในการคิดสรรไม้ มีความแม่นยำในการกำหนดขนาดสัดส่วน รวมถึงจะต้องมีฝีมือที่ประณีตในการเข้าไม้ นอกจากนี้ ยังต้องพึ่งกำลังคนจำนวนมากเพื่อใช้แรงงานในการหาไม้ การแปรรูป และการประกอบเรือน ด้วยวิธีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามระบบสังคมเกษตรกรรมในอดีต

โดยสรุปแล้ว การวางตำแหน่งทิศทางเรือนให้สอดคล้องกับบริบทสภาพแวดล้อมท้องถิ่น การวางผังเรือนแฝดที่มีโถงกลางคั่น แยกเรือนครัวออกจากเรือนหลักอย่างชัดเจน การกำหนดตำแหน่งประตูหน้าต่าง การกันฝน และแบ่งพื้นที่ใช้สอยด้วยระดับความสูงของพื้น ซึ่งสัมพันธ์กับลำดับการเข้าถึงและความต้องการความเป็นส่วนตัว สะท้อนให้เห็นถึงภูมิความรู้ของช่างที่มีความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตเกษตรกรรมกับธรรมชาติที่แยกออกจากกันไม่ได้ หนึ่ง สิ่งที่แสดงถึงความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ชัดเจน คือ การบูรณาการรูปแบบเรือนแฝดขึ้นใหม่ โดยปรับเปลี่ยนโครงสร้างทั้งระบบ และสอดประสานชิ้นส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นองค์อาคารได้อย่างแข็งแรงมั่นคง ซึ่งทำให้เรือนพอคงหลังนี้ สามารถคงอยู่มาได้ยาวนานนับ 111 ปี สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงความอัจฉริยภาพและปัญญาสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่นโคราช ที่มีความคิดริเริ่ม มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับระบบโครงสร้าง และมีความกล้าที่จะออกนอกกรอบจารีตแบบแผนดั้งเดิม เพื่อแก้ปัญหาและสนองประโยชน์ใช้สอยอย่างลงตัว ซึ่งยังไม่เคยมีช่างคนใดในสมัยนั้นกล้าทำ เพราะเกรงว่าจะเป็นการทำ “นอกครู” แต่เรือนหลังนี้ได้ทำให้ลูกหลานในปัจจุบันได้เรียนรู้และเข้าใจถึงแนวความคิดนั้น และยอมรับว่าเป็น “เรือนครู” ที่จะเป็นข้อมูลสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวโคราช ให้ประจักษ์แก่ชาวไทยสืบต่อไป

ภาพที่ 1 ลักษณะเรือนโคราชทั่วไป ซึ่งประกอบไปด้วยเรือนนอน ระเบียง นอกชาน และครัว

ภาพที่ 2 เรือนพ่อคงมีลักษณะเป็นเรือนแฝดที่มีเรือนนอนสองหลังวางขนานกันคั่นกลางด้วยโถงกว้าง

ภาพที่ ๖ สถาปัตยกรรมเรือนแพของชาวกะเหรี่ยงมอญจากบ้านตาดใหม่ จะเห็นแสงลอดจากหน้าต่างไม้กระดานและช่องว่างระหว่างซี่ไม้กระดานและซี่ไม้ค้ำยันและขาเป็นเรือนนอนขนาดสองช่วงเสา ส่วนช่วงเสาแรกเป็นโถงพักผ่อน ถัดไปด้านหลังเป็นครัว

ภาพที่ ๗

ภาพที่ 5 ลักษณะเรือนสามจั่วทั่วไป ซึ่งเรือนจั่วแรกเป็นเรือนนอน เรือนจั่วที่สองเป็นโถงกลาง และเรือนจั่วที่สามเป็นเรือนนอน

ภาพที่ 6 ลักษณะการบูรณการรูปแบบเรือนแฝดขึ้นใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งระบบ ได้แก่ การเลื่อนตำแหน่งเสาดั้ง การยื่นช่อออกมาจากแนวเสาแล้ววางทับบนตึกตาซึ่งนั่งอยู่บนช่อค้ำ เพื่อรับหน้าจั่วขนาดใหญ่

ภาพที่ 7 ลักษณะการปรุงฝาเรือนที่สะท้อนถึงสมัยนิยม ฝาฝั่งซ้ายจากภาพเป็นฝาไม้กระดานตีแนวนอนมีเกล็ดช่องลม ส่วนฝาฝั่งขวาจากภาพเป็นฝาเข้าลิ้นไม้ซ้อนเกล็ดแนวนอน

ภาพที่ 8 ฝาเข้าลิ้นไม้ซ้อนเกล็ดแนวนอนเป็นฝารูปแบบแบบดั้งเดิมที่นำมาปรุงเป็นแผงฝาด้วยวิธีการเข้าไม้ประกอบไปด้วยลูกฟัก ลูกตั้ง ลูกนอน ไม้กรุฝา และกรอบฝา

ภาพที่ 9 ไม้กรุฝาสอดเข้าร่องลูกตั้ง

ภาพที่ 10 การเข้าเดือยแบบปากกบบริเวณมุมกรอบฝา

ภาพที่ 11 การเข้าไม้ของหน้าต่างโดยวิธีสอดสลักเข้าเดือย

ภาพที่ 12 ฝาและกระดานที่แฉกและรื้อลงแล้วของสมเด็จเจ้าพระยาฯ ที่วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพมหานคร ภายหลังจากที่วัดได้บูรณะและยกยื้อแผ่นกระดานกับโครงตั้งด้วยตะปู แต่องค์ประกอบส่วนอื่นยังมีการเข้าไม้รูปแบบเดิม

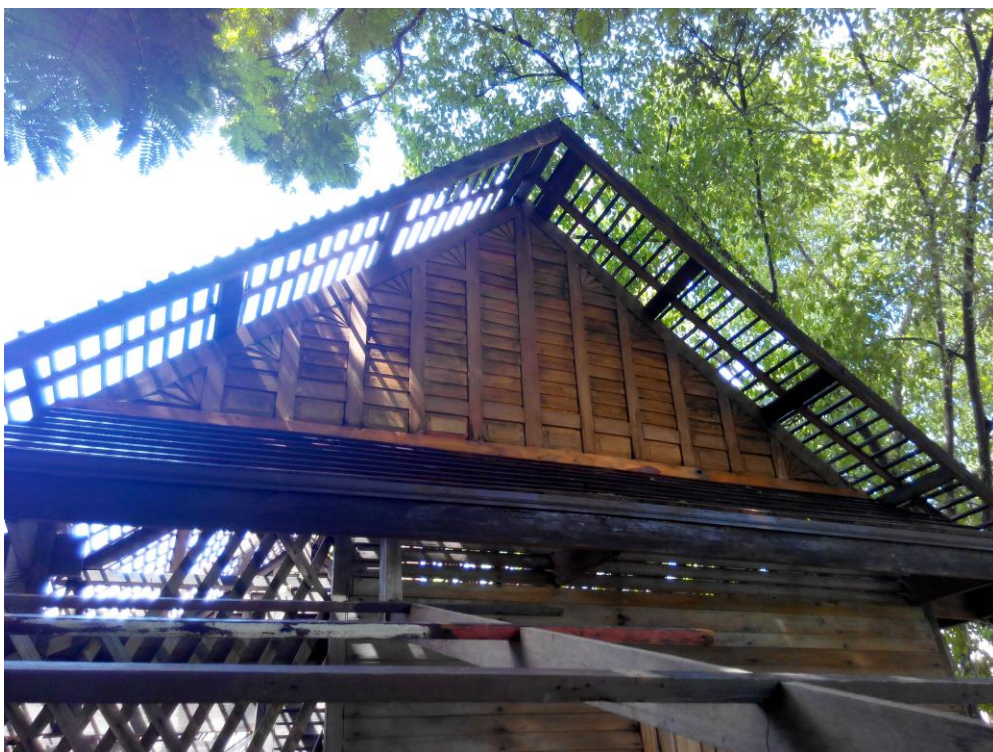
ภาพที่ 13 เกล็ดช่องลม

ภาพที่ 14 การเข้าไม้บริเวณรอยต่อระหว่าง
กรอบฝา เกร้านั่งและเกร้านอน

ภาพที่ 15 การเข้าไม้บริเวณแผงजू

ภาพที่ 16 การตกแต่งแผงजूด้วยลูกฟัก เกล็ด ใบตาล ลูกตั้งและลูกนอน

ภาพที่ 17 โครงสร้างส่วนใต้ถุนประกอบด้วย เสา รอด พรี้ง ตง และไม้กระดานพื้น

ภาพที่ 18 การเข้าไม้บริเวณที่พรี้งด้านยาวและด้านสกัดมาบรรจบกัน

ภาพที่ 19 การนำไม้มาปรงเป็นแผงฝาแล้วยกประกอบกับตัวเรือนโดยวางบนพืดแล้วยึดด้วยเด้า

ภาพที่ 20 โครงหลังคาของเรือนนอน ประกอบไปด้วย ชี้อ ตั่ง ออกไก่ แป้วเส้า แป่ลาน กลอน และหน้าจั่ว

ภาพที่ 21 โครงหลังคาส่วนหน้าจั่ว เเชิงชาย และบันลม

ภาพที่ 22 โครงหลังคาบริเวณโถงกลาง ประกอบไปด้วยซื่อคัด ตึกตา เค้า และไม้เชิงชาย